

3. Klasické dílo jednou přečtené stojí za to, aby-
chom se k němu po čase opět vrátili, neboť část
toho, co je v něm obsaženo, se mění v důsledku
interakce mezi mrtvým autorem a živým čtenářem.
Nové problémy, nové předměty našeho zájmu nám
umožňují najít nové myšlenky v práci, kterou jsme
četli už dříve. To se netýká jen jednotlivců, ale
celých generací.

Všechny tyto Mertonovy argumenty se plně
vztahují i na dnešní vydávání a četbu Maxe Webera.
V každé ze tří tematických částí recenzovaného
výboru nalezneme téměř nepřeborné množství
námětů k dialogu, vhodně zvolených a dodnes svou
naléhavostí inspirujících sociologických problémů,
a na vlastní zkušenosti se přesvědčíme, že vskutku
čteme dnes Webera jinak, než jsme jej četli před
lety, že v něm opravdu nacházíme myšlenky, které
nám dříve unikaly, nejevily se nám důležité nebo
s nimiž jsme třeba nesouhlasili a nyní, v důsledku
našeho vlastního zrání, jim musíme dát za pravdu.
Zmíním se alespoň o několika z nich, které považu-
ji za zvlášť pozoruhodné právě dnes.

1. Východiskem všech Weberových theoretic-
kých a metodologických úvah je specifické pojetí
toho, co bychom mohli nazvat sociální ontologií.
Společenská skutečnost je v jeho očích prakticky
nekonečně bohatá, nekonečně proměnlivá, chaotická
a neuspořádaná. Sociologické a vůbec veškeré
společenskovední poznání nemůže být chápáno
jako myšlenkové „odrážení“ této reality, hledání
pravidelností nebo dokonce zákonitostí v ní samot-
né, jak to předpokládala většina Weberových před-
chůdců a současníků zejména z řad pozitivistů,
nýbrž naopak jako vnášení určitých myšlenkových
struktur do této reality subjektem. „K osudu každé
kulturní epochy, která pojedla ze stromu poznání,“
píše Weber, „patří nutně vědomí, že *smysl* světového
dění nemůžeme vyčíst ze sebedokonalejších
výsledků jeho prozkoumání, nýbrž že tento *smysl*
musíme sami neustále vytvářet“ (s. 14). Weber
polemizuje s názorem, „že konečným cílem, úče-
lem každé vědy je uspořádat svou látku do systé-
mu pojmů, jejichž obsah lze získat pozorováním
empirických pravidelností, tvorbou hypotéz a jejich
verifikací, a že tento systém lze pomalu zdokonalo-
vat, až z něj jednou vznikne «úplná», a *tedy* deduk-
tivní věda“ (s. 58).

Veškerý život, který nás obklopuje a jehož jsme
součástí, je nekonečnou rozmanitostí neustále pro-
bíhajících, vzájemně se prolínajících a střetávajících,
vznikajících a zanikajících procesů. Tato
„absolutní nekonečnost“ je v plné šíři vlastní i kaž-
dému jednotlivému objektu, který zkoumáme,

a jakýkoli pokus popsat jej ve všech jeho složkách
vyčerpávajícím způsobem musí skončit nezdarem.
„Veškeré myšlenkové poznání nekonečné skuteč-
nosti konečným lidským duchem proto spočívá na
nevysloveném předpokladu, že předmět vědeckého
uchopení této nekonečné skutečnosti tvoří v určitém
okamžiku vždy jen jedna její konečná část, že pouze
tato část má být «vědění hodná» a v tomto smyslu
«podstatná»“ (s. 27-28).

Co však rozhoduje o tom, kterou část skuteč-
nosti jako předmět svého zkoumání badatel zvolí?
Protože za vědy o kultuře neboli společenské vědy
považuje Weber takové disciplíny, které se snaží
poznávat projevy života v jejich kulturním výz-
namu, a protože sám význam, jaký utváření nějakého
kulturního jevu má, a důvod tohoto významu nelze
převzít, odůvodnit a učinit srozumitelným z žádného
jakkoli dokonalého systému zákonitých pojmů,
musíme akceptovat, že při výše zmíněné volbě je
rozhodující vztah k idejím hodnot. Pojem kultury je
podle Webera hodnotovým pojmem. „Empirická
skutečnost je pro nás «kulturou» proto a potud, že
a nakolik ji uvádíme do vztahu k idejím hodnot.
Zahrnuje ty součásti skutečnosti, které jsou pro nás
kvůli tomuto vztahu *významné*. Naším zájmem,
který je těmito idejemi hodnot podmíněn, se v určitém
okamžiku zabarví vždy jen nepatrná část pozorovan-
é skutečnosti, pouze ona má pro nás význam;
má jej, neboť vykazuje vztahy, které jsou pro nás
důležité v důsledku své vazby na ideje hodnot. Jen
pokud a proto, že tomu tak je, je pro nás svými
zvláštnostmi hodna poznání“ (s. 31). Výsledkem je
pluralita veškerého společenskovedního, tedy i soci-
ologického poznání, která podle Webera nemůže být
nikdy překonána. Neexistuje proto žádná naprosto
objektivní vědecká analýza společenského života,
nezávislá na jednotlivých hlediscích. Uvědomíme-li
si, že tyto myšlenky, dnes v podobě konceptu so-
ciologie jako multiparadigmatické vědy téměř všeo-
becně přijímané, Weber formuloval v prvních letech
20. století, o to víc je musíme ocenit.

2. Za pozornost i dnes stojí Weberův základní
metodologický nástroj sociologického a obecněji
celého společenskovedního poznání, jímž je ideální
typ. Jakkoli k jeho konstrukci lze mít oprávněné
výhrady a jakkoli pravidla jeho utváření nejsou ve
Weberově pojetí vždy jednoznačná, nelze přehléd-
nout, že to byl důležitý příspěvek k obohacení soci-
ologické gnozeologie i její pojmové výbavy. Ten,
kdo se dnes ve společenských vědách zabývá
významnou teorií modelů a modelování, musí se
vždy tak či onak s tímto Weberovým dědictvím
vyrovnat.

3. Trvale inspirativní jsou Weberovy úvahy o vztahu sociologických poznatků k praxi společenského života a s tím úzce související úvahy o sociální roli sociologa. Vzhledem k již zmíněné téměř nekonečné bohatosti sociální reality i vzhledem k pluralitě hledisek, z nichž k ní sociologie přistupuje, nelze od ní očekávat jednoznačné návody řešení konkrétních praktickopolitických problémů. Weber napsal, že „nikdy nemůže být úkolem zkušenostní vědy zjišťovat závazné normy a ideály, aby z nich mohla vyvozovat recepty pro praxi“ (s. 9). A dále: „Empirická věda není s to nikoho naučit, co má, nýbrž pouze to, co může a – podle okolností – to, co chce“ (s. 11).

Odpovědnost za praktické změny sociálního života ani života jedince nemůže na sebe vzít sociologie. V takovém případě by se totiž jako věda stávala za jedno z možných řešení, kterých je však vždycky celá řada. Překročila by tím Weberem stanovený práh, neboť by porušila svou hodnotovou neutralitu. To, pro jaké praktické jednání se člověk rozhodne, je už jen jeho záležitostí. Je to věc jeho svědomí a osobního světového názoru. Věda mu může pouze pomoci, aby si uvědomil, že všechno jeho jednání, respektive pasivita znamená ve svých důsledcích postavit se za určité hodnoty, a tím zároveň i proti jiným hodnotám. Rozhodnout se však musí člověk sám. Věda mu v tom podle Webera nijak nepomůže: „Neexistuje žádný (racionální nebo empirický) vědecký postup, ať už by byl jakéhokoli druhu, který by zde mohl rozhodnout. Přinejmenším *naše* přísně empirická věda by si neměla namlouvat, že jednotlivci tuto volbu ušetří, a neměla by proto ani vzbuzovat zdání, že je toho schopna“ (s. 80-81).

Věda tak vlastně v nejdůležitějších záležitostech ponechává člověka bez pomoci. Weber si to uvědomuje a akceptuje to. Je to součástí lidského údělu a postavení člověka ve světě. „Kdo nedokáže tento osud doby mužně nést, tomu je třeba říci, aby se raději mlčky vrátil do široce a milosrdně rozpráhnuté náruče starých církví, avšak prostě a jednoduše, bez obvyklé veřejné renegátské reklamy. Není to tak obtížné. Bude přitom muset nějak «obětovat intelekt» – to je nevyhnutelné – tak nebo onak. Nebudeme mu to zazlívát, pokud to opravdu dokáže. Neboť takováto oběť intelektu ve prospěch bezpodmínečné odevzdanosti je přece jen vždy něco mravně jiného než ono obcházení povinnosti intelektuální poctivostí, jež se objevuje, když někdo nemá odvalu udělat si jasno ve svých vlastních posledních stanoviscích a když si tuto povinnost usnadňuje slabošskou relativizací“ (s. 133).

Mnoho námětů i pro současné promýšlení nabízejí Weberovy úvahy z **Protestantské etiky a ducha**

kapitalismu, týkající se vlivu materiálních (ekonomických) a duchovních faktorů na utváření společenského života. Weberovo potvrzení významu některých rysů protestantské etiky pro vznik moderního kapitalismu je dodnes různě interpretováno a hodnoceno. Restaurace kapitalismu v soudobé české společnosti činí zvlášť aktuálními Weberovy teze o tom, že kapitalistické hospodářství se nemůže relativně úspěšně rozvíjet bez jistého mravního základu, který je vlastní jeho aktérům. Podmínky pro vznik kapitalismu existovaly podle Webera v minulosti mnohokrát, avšak to, co Weber nazývá kapitalismem průmyslovým, racionálním a moderním, mohlo vzniknout teprve tehdy, kdy se objevily faktory, které přiměly lidi vlastnické peníze k tomu, aby místo okázalého způsobu života začali nejprve spořit a posléze investovat spíše do výroby statků než do jejich získávání.

Neobyčejně naléhavě dnes v naší společnosti znějí některé Weberovy názory z díla **Politika jako povolání**, týkající se zejména toho, jaké by měly být osobní předpoklady politiků, a dále, jaký je vztah politiky a morálky. Pro politiku jsou totiž podle Webera rozhodující tři vlastnosti: vášnivost, pocit odpovědnosti a odhad. V prvním případě jde ale o vášně ve smyslu věcnosti, oddanosti nějaké věci, nikoli o „sterilní rozčilenost“, případně o „romantiku intelektuálně zajímavého“ bez pocitu odpovědnosti. „Neboť s pouhou vášnivostí, jakkoli opravdu pročitěnou, se ovšem nic nesvede. Neudělá z nikoho politika, pokud hlavní vůdčí hvězdou svého jednání zároveň neučiní rovněž *odpovědnost* vůči určité «věci». A k tomu je třeba – což je rozhodující psychologická vlastnost politika vůbec – *odhadu*, oně schopnosti nechat na sebe působit reality s vnitřním usebráním a klidem. Je tedy třeba *odstupu* od věcí i lidí. (...) Politika se dělá hlavou a ne jinými částmi těla nebo duše. (...) Denně a každou hodinu proto musí politik v sobě překonávat docela obyčejnou *ješitnost*, která je smrtelným nepřitelem každé věcné oddanosti a veškerého odstupu, v tomto případě i odstupu vůči sobě samému. (...) Politik pracuje s touhou po *moci* jako nevyhnutelným prostředkem. (...) Hřích proti posvátnému duchu jeho povolání ale počíná tam, kde se touha po moci stává *nevěcnou* a je předmětem čistě osobního sebeopájení, místo aby sloužila výhradně «věci». Jsou konečkonců jen dva druhy smrtelných hříchů v politické oblasti: *nevěcnost* a – často, ale ne vždy s ní totožná – *nezodpovědnost*. Ješitnost, tj. potřeba stavět sebe sama co možná nejvíce do popředí, přivádí politika do nejsilnějšího pokušení dopustit se jednoho nebo obou těchto hříchů. A to tím více, že jako demagog je nucen počítat s «působením» – je

právě proto stále v nebezpečí jak stát se hercem, tak brát odpovědnost za následky svého konání na lehkou váhu a pít se jen po «dojmu», kterým působí. Jeho nevěcnost ho svádí k tomu, aby usiloval o skvělé zdání moci namísto moci skutečné; a jeho nezodpovědnost ho zase svádí k tomu, aby užíval moc jen pro ni samu, bez obsahového účelu. Ačkoli, nebo spíše právě *proto*, že je moc nevyhnutelným prostředkem, a touha po ní jednou z hnacích sil veškeré politiky, neexistuje žádná ubožejší znetvořenina politické síly než povyšenecké chvastounství moci a ješitné vzhlížení se v pocitu moci, vůbec každé zbožňování moci pro moc“ (s. 282-284).

Neméně závažné a podnětné jsou Weberovy úvahy týkající se rozdílů morálních principů, jimiž se musí řídit na jedné straně politik a na druhé straně běžný občan. Weberovo známé rozlišení etiky odpovědnosti a etiky smýšlení je významným příspěvkem tohoto autora k řešení „věčné otázky“ vztahu etiky a politiky.

Ze zcela mimořádného obsahového bohatství recenzované knihy jsem upozornil jen na nepatrnou část témat, která se mi jeví jako zvláště naléhavá a trvale inspirativní. Nepochybuji, že jiný čtenář by mohl ze stejných důvodů vyzvednout témata další a odlišná. Toto „různočtení“ je totiž typickou vlastností klasických prací a výbor z Weberova díla je toho přesvědčivým dokladem.

Miloš Havelka jím české sociologii, dalším společenským vědám, ale v jistém smyslu celé české kultuře prokázal neocenitelnou službu. Čtenářská veřejnost má konečně možnost – téměř 80 let po Weberově smrti – učinit si relativně ucelenou základní představu o díle tohoto autora, nadto v podobě spolehlivého, jazykově dokonalého a navzdory známé složitosti weberovského vyjadřování čtivého překladu. I když se do knihy vloudilo několik gramatických chyb, z odborného hlediska je překlad precizní a všechna stanoviska ze závěrečné poznámky překladatele na toto téma lze plně akceptovat.

Jan Sedláček